

ОРГАНІЗАЦІЙНА ПСИХОЛОГІЯ

УДК 159.9.07

Ведмідь В.А.

ПРОФЕСІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ПОЛІГРАФОЛОГА ЯК ПРЕДМЕТ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИСКУРСУ

Ведмідь В.А. Професійна компетентність поліграфолога як предмет психологічного дискурсу. У статті обґрунтовується, що професійна компетентність поліграфолога залежить від основних понять та орієнтирів поліграфологічної професійної діяльності. Аналізуються різні типи запитань при проведенні поліграфологічного дослідження. Вводиться поняття диференційної виразності як основне при психологічному дискурсі різних поліграфологічних методик. Досліджується, яка загальна теоретична рамка (фрейм) буде найбільш адекватною для опису реакцій досліджуваного на різні запитання під час поліграфологічного обстеження. Встановлюється, яким чином можна пояснити різні відповіді досліджуваних-правдомовців та брехунів. Вивчаються можливості тестів прихованої інформації та релевантних/іррелевантних питань як складових здійснення професійної поліграфологічної діяльності. Доводиться, що поняття виразності, і зокрема «диференційної виразності», уможливує побудову широкої теоретичної моделі, спроможної пояснити багатоманіття існуючих поліграфологічних підходів, та може бути використане для пояснення ефективності основних категорій у різних підходах до тестування на поліграфі.

Ключові слова: компетентність, поліграфолог, дискурс, диференційна виразність, питання, правда, брехня.

Ведмідь В.А. Профессиональная компетентность полиграфологов как предмет психологического дискурса. В статье обосновывается, что профессиональная компетентность полиграфолога зависит от основных понятий и ориентиров полиграфологической профессиональной деятельности. Анализируются разные типы вопросов при проведении полиграфологического исследования. Вводится понятие дифференциальной выразительности как базовое при психологическом дискурсе разных полиграфологических методик. Исследуется, какая общая теоретическая рамка (фрейм) будет наиболее адекватной для описания реакций исследуемого на разные вопросы во время полиграфологического обследования. Доказывается, каким образом можно объяснить разные ответы правдивых исследуемых и лжецов. Изучаются возможности тестов скрытой информации и релевантных/иррелевантных вопросов как составляющих профессиональной полиграфологической деятельности. Обосновывается, что понятие выразительности, и в частности «дифференциальной выразительности», делает возможным построение широкой теоретической модели, способной объяснить многообразие существующих полиграфологических подходов, и может быть использовано для объяснения эффективности основных категорий в разных подходах к тестированию на полиграфе.

Ключевые слова: компетентность, полиграфолог, дискурс, дифференциальная выразительность, вопрос, правда, ложь.

Постановка проблеми. Професійна компетентність поліграфолога залежить від основних понять та орієнтирів поліграфологічної професійної діяльності. У 1947 р. Дж. Рейд вперше використав термін «еталонне порівняльне питання» для позначення питання, навмисне вживаного під час перевірки на поліграфі у якості зразкового (еталонного) стимулу, відносно якого порівнюється та оцінюється значущість фізіологічних реакцій на релевантні питання. З того часу наявність таких «контрольних питань» стала загальноприйнятною практикою у галузі дослідження психофізіологічних реакцій, хоча у сучасній практиці більш поширеним є термін «порівняльні питання». Використання подібних питань є основою методики порівняльних питань (МПП).

Для цілей нашої роботи ми зосередимося на сучасному галузевому розумінні поняття «психологічне налаштування». На початку 1960-х років К. Бакстер [6] позначив тестування на поліграфі терміном «психологічне налаштування», намагаючись ширше витлумачити застосування МПП. Цей термін, разом із двома іншими новотворами того самого автора – супер-розслаблення та післякульмінаційне розслаблення – увійшов до лексики поліграфологів на кілька десятиліть поспіль. Дослідник впровадив ці терміни для кращого пояснення різноманітних патернів психофізіологічних реакцій, спостережуваних під час тестування на поліграфі за методикою МПП.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дж. Вендемія та інші описали [8; 17] теоретичну модель брехні, яка включала виразність як один із ключових компонентів (рис. 1). Як видно з рисунку 1, виразність розглядається як критично важливий складник психофізіологічних явищ, котрі виступають маркерами брехні; пропонована модель також включає пам'ять, емоції та увагу.

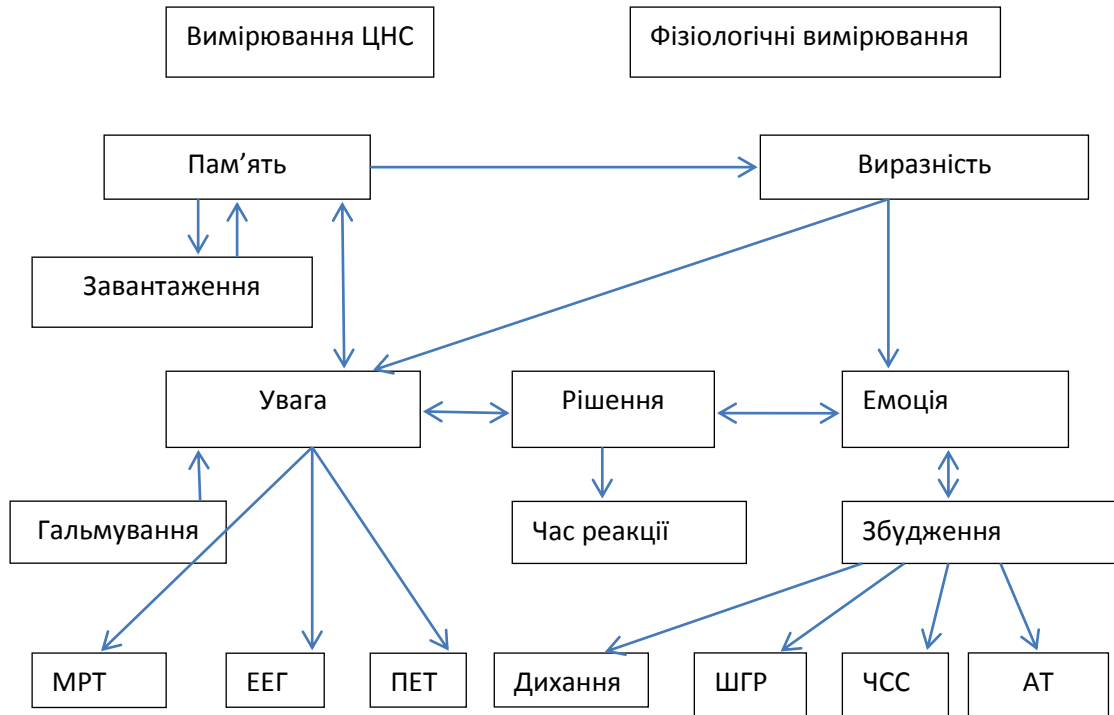

Рис. 1. Пропонований взаємозв'язок основних теоретичних понять, включених до процесу обману

На рисунку, за J. M. Vendemia [17], МРТ – магнітно-резонансна томографія, ЕЕГ – електроенцефалографія, ПЕТ – позитронно-емісійна томографія, ШГР – шкірна гальванічна реакція, ЧСС – частота серцевих скорочень, АТ – артеріальний тиск, ЦНС – центральна нервова система.

Г.Г. Москаль, В.І. Єгоров зазначають: «Отже, опис та аналіз невербальної поведінки є невід'ємною частиною успішної перевірки на поліграфі в процесі передтестового інтерв'ю» [3, с. 114].

М. Гендлер та Р. Нельсон [10] подають критичні відгуки щодо включення виразності до понятійного апарату поліграфологічних досліджень, особливо для цілей пояснення методики питань навмисної брехні. Однак інші автори включають поняття виразності до теоретичних моделей детекції (виявлення) брехні. П. Вольпе, К. Фостер та Д. Ланглебен [18] зазначають, що з нейропсихологічної перспективи і МПП і ТЗВ є методиками примусового вибору, які мають на меті виявлення відмінностей у психологічній виразності між питаннями шляхом вивчення реакцій досліджуваного.

У іншій роботі Г. Оффе та С. Оффе вказують [15], що «головним припущенням МПП є те, що релевантні питання (РП) будуть мати вищу значущість для винуватих досліджуваних, а контрольні питання (КП) – для невинуватих, і що ці відмінності у значущості відобразатимуться у фізіологічних параметрах, зафіксованих як реакція-відповідь». К. Хонтс також подає [11] у якості обґрунтування МПП досягнення достовірності, заснованої на диференційованих реакціях на два відмінні типи питань. Диференційна виразність між релевантними та порівняльними питаннями, як вони сприймаються досліджуваним, і породжує ці диференційовані реакції.

Дж. Рейд визнавав [16] «емоційно зважені» відмінності у відповідях не лише між релевантними та порівняльними питаннями, але й відзначав неоднакові ступені виразності між різними релевантними питаннями. Проста відмінність у мірі виразності між стимулами створює теоретичну основу для всіх поліграфологічних методик, наведених нижче. Загальноприйнятим, принаймні у межах сучасного наукового знання, є те, що не існує єдиного універсального профілю реакцій-відповідей, які розпізнаються як брехливі, натомість є мінлива виразність різноманітних стимулів, яка дозволяє зробити висновок щодо брехливості чи правдивості, або ж про те, що певний предмет чи обстановка розпізнається досліджуваним поміж інших.

Мета статті – презентувати результати аналізу професійної компетентності поліграфолога через поняття диференційної виразності.

Виклад основного матеріалу та результатів досліджень. Розглянемо більш детально сучасне галузеве тлумачення поняття «психологічного налаштування». Досліджувані виявлятимуть більш

виразні психофізіологічні реакції на стимули (тестові питання), які становлять найбільшу загрозу їхньому життю, добробуту чи ключовим інтересам. Якщо наявних загроз більше однієї, реактивність спрямовується до тієї з них, яка сприймається як найбільша; реактивність щодо вторинних загроз при цьому зменшується або й зникає зовсім. Якщо дві загрози включають як релевантні питання, так і порівняльні питання можливої брехні, то поняття «психологічного налаштування» покликане пояснити, чому брехуни активніше відповідають на перший тип питань, а правдомовці – на другий.

Центральним для поняття психологічного налаштування є припущення, що побоювання досліджуваного зорієнтують фокус його уваги таким чином, що психофізіологічні реакції-відповіді зможуть вказати орієнтацію цих побоювань, і що правду та брехню можна висувати із зазначених реактивних патернів. Хоча таке припущення й виглядає надзвичайно привабливим, вибудована на ньому теорія виявляється не спроможна повністю пояснити випадки, коли поліграфне тестування показує точні результати за відсутності у досліджуваних почуття страху чи побоювань. Науковці зазначають [9], що досліджувані все одно виявляють передбачувані реакції у перебігу поліграфного тестування навіть тоді, коли будь-яка загроза щодо них напевно відсутня. Реакції досліджуваних проявляються навіть при правильному називанні карти у картковому тесті [14], яке жодним чином не загрожує фізичному існуванню чи добробуту досліджуваного, що є ключовим компонентом теорії психологічного налаштування.

Аналогічно методика порівняльних питань навмисної брехні [11] виразно піддає сумніву засадниче небезпечне припущення теорії психологічного налаштування. При постановці питань навмисної брехні оператор поліграфа не просто дає досліджуваному дозвіл брехати у відповідь на питання, а явно наголошує та вимагає подібних відповідей; таким чином страх викриття брехні виключається як правдоподібна причина реакцій досліджуваного. Заснована на поняттях страху чи боязні теорія психологічного налаштування ані не розкриває ефективність тестових питань навмисної брехні, ані не пояснює точність дослідження на поліграфі у незагрозливих для досліджуваного умовах. Тому поняття психологічного налаштування виглядає неадекватним досліджуванним явищем, спонукаючи до пошуків більш відповідного та науково застосовного концепту, який би враховував у тому числі вищезазначені методики.

Тест прихованої інформації, також відомий як тест знання винуватого (ТЗВ), представляє іншу ситуацію, коли теорія психологічного налаштування не враховує всі можливі реакції-відповіді, які мають чи можуть мати місце у перебігу тесту. ТЗВ заснований на реакції впізнання, а не на страху викриття брехні; під час тесту досліджуваний просто реагує на значущі стимули, які містяться на місці конкретного злочину. Основою цього тесту є те, на що досліджуваний виявляє реакції знання чи впізнання, а не емоційні реакції від стимулу, такі як страх чи відчуття загрози [7]. Аналогічно, вузький спектр поняття психологічного налаштування не в змозі охопити чіткі та переконливі результати.

Отже, існує потреба у понятті-заміннику, що заступило би «психологічне налаштування». Це поняття повинне бути не лише зрозумілим та потенційно прийнятним для ширшої наукової спільноти, але й належно описувати ті явища, яким не знайшлося місця у межах теорії психологічного налаштування. Ми пропонуємо у якості такого поняття словосполучення «диференційна виразність».

Академічний тлумачний словник української мови визначає виразність як «властивість за значенням виразний» [5, с. 467], у той час як «виразний» має два значення: «1) Який зовнішніми ознаками передає внутрішні якості, почуття, переживання (про обличчя, очі і т. ін.). 2) Чіткий, розбірливий, легко зрозумілий. // Різко окреслений» [5, с. 467].

Слід зазначити, що у Великому психологічному словнику за ред. Б.Г.Мещерякова, В.П.Зінченка термін «виразність» відсутній, натомість є поняття «виразні рухи» [1]. У статті Т. Князевої вказується: «Виразним ми будемо називати такий рух, який являє собою не стільки руховий процес, скільки емоційне прагнення, ставлення особистості, яке проявляється в специфічній організації тілесної пластики» [2, с. 70].

На основі вищенаведених визначень «виразність» означає, що певний стимул є видатним, помітним та/або вражаючим. Оскільки визначення не зазначають конкретної причини чи джерела виразності, то виразність стимулу може впливати із широкого спектру причин. Стимул, який розглядається як виразний, може бути страхітливим, цікавим, дивуючим, знайомим, складним, недоречним чи значущим у якийсь інший спосіб. Більше того, різні стимули проявлятимуть неоднакову міру виразності, так само як і відрізнятимуться за страхітливістю, дивовижністю, складністю тощо. Не завжди існує можливість виявити, чому, у кожному конкретному випадку, один стимул виявляється виразнішим за інший.

Наведені нижче міркування покликані розкрити, яким чином поняття диференційної виразності може бути використане для пояснення ефективності основних категорій у різних підходах до тестування на поліграфі.

У тестуванні за методикою питань навмисної брехні досліджуваний спочатку має ствердити, що він не є особою, яка би вчинила певний проступок чи порушення, як-то брехню, крадіжку чи завдання шкоди іншому. Потім досліджуваного у явній формі запитують, чи він колись вчиняв будь-які з цих проступків. Ключовим методологічним припущенням є те, що всі досліджувані з групи коли-небудь вчиняли подібні речі, однак постановка питань такого роду буде виразно дискомфортною для учасників-правдомовців, які однак виявлятимуть незначне чи взагалі нульове занепокоєння у відповідь на релевантні питання. Брехуни (або ж «винуваті» досліджувані) навпаки, як очікується, мало непокояться через порівняльні питання, виявляючи натомість збудження через релевантні.

Розходження у відповідях брехливих та правдомовних досліджуваних у процесі поліграфологічного дослідження може бути пояснене диференційною виразністю, яку релевантні та порівняльні питання мають для цих двох груп досліджуваних. Порівняльні питання є більш виразними (ймовірно тому, що вони більш страхітливі, дивовижні, бентежні чи у якийсь інший спосіб значущі), аніж релевантні для правдомовців. Релевантні питання виразніші (знову-таки через більшу релевантну загрозу чи значущість) за порівняльні для брехунів. Отже, тест питань можливої брехні (ПМБ) є ефективним завдяки різним рівням загрози та/або значущості (що разом охоплюється поняттям «виразність») у різних групах питань для брехливих та правдомовних досліджуваних, що загалом співпадає із описаними вище концепціями К. Хонтса та П. Вольпе.

Хоча основним джерелом виявлення диференційної виразності двох категорій питань для брехунів і правдомовців є емпіричний аналіз об'єктивних фізіологічних даних, вона також може бути виявлена у перебігу післятестових взаємодій. Ф. Горват та ін. [13] запропонували досліджуваним у лабораторному експерименті позначити суб'єктивні рейтинги питань, поставлених під час тестування на поліграфі. Ці рейтинги, хоч і були сформовані респондентами, які не звертали увагу на теоретичні підстави тестування ПМБ, стали у значній пригоді для цілей дослідження. Учасники експерименту, які були «брехунами», позначили релевантні питання як варті значно більшої уваги, аніж порівняльні. З іншого боку, учасники-«правдомовці» виражали значно більшу занепокоєність щодо порівняльних питань, аніж до релевантних. Такі суб'єктивні рейтинги разом із аналізом об'єктивних фізіологічних даних показали більшу виразність порівняльних питань для групи «правдомовців», а релевантних питань відповідно для «брехунів».

Гнучкість поняття «виразність» може бути використана також для пояснення процесів, передбачених тестуванням за методикою питань навмисної брехні (ПНБ). Вказане тестування відрізняється від тесту питань можливої брехні (ПМБ) тим, що досліджуваним дається явна інструкція брехати у відповідь на порівняльні питання. У цьому контексті порівняльні питання формують не відмінні рівні загрози для правдомовців та брехунів, а радше неоднакові рівні когнітивного залучення. Релевантні питання у цьому типі тесту залишаються у ролі потенційно загрозового стимулу.

Учасники-правдомовці мають почуватися трохи zagrożеними через релевантні питання, однак розглядають питання навмисної брехні як більш виразні, оскільки вони потребують від досліджуваних виконання певної когнітивної задачі, як було вказано дослідником-поліграфологом. Також правдомовці є досить пильними щодо таких питань у порівнянні з іншими типами питань, що також збільшує диференційну виразність цієї категорії. На протигагу правдомовцям, учасники-брехуни найбільш імовірно відчуватимуть небезпеку через релевантні питання, які зменшуватимуть виразність питань навмисної брехні.

Загалом ПНБ є більш виразними для правдомовців, аніж релевантні, через когнітивні задачі для вирішення таких питань і збільшену потенційну пильність правдомовних досліджуваних до цієї категорії. Для брехунів навпаки, релевантні питання видаються більш виразними через загрозу, яку вони собою являють. Така диференційна виразність для тесту ПНБ в цілому узгоджується із наведеним вище описом тесту порівняльних питань, хоча джерело/походження виразності у цьому випадку явно відрізняється від аналогічних у тесті ПМБ.

Тест прихованої інформації, відомий також як тест знання винуватого, включає презентацію елементів (які часто називають «ключами»), присутніх на місці злочину, разом зі схожими, однак нерелевантними предметами (які називаються «обгорткою»), котрі не перебували на місці злочину. Ключові елементи можуть включати тип зброї, використовуваної при замаху на жертву злочину, калібр чи інші техніко-конструктивні особливості використаної зброї, колір чи матеріал одягу жертви тощо. Теоретично людина, яка скоїла злочин, буде знайома з його елементами чи «ключами», і такі стимули виявляться більш знайомими і реактогенними, аніж контрольні елементи. Для людини, непричетної до злочину, ключові стимули виявляться незнайомими і не будуть давати більш виразної реакції у порівнянні з ключовими стимулами.

Тест прихованої інформації є ефективним через диференційну виразність ключових стимулів у порівнянні з контрольними з точки зору винуватої особи. Ключові стимули є знайомими та впізнаваними для винуватого, створюючи таким чином більші амплітуди фізіологічних реакцій.

Невинуваті особи, які проходять тест замовчуваної інформації, не будуть впізнавати та вирізняти ключові стимули поряд із контрольними; отже, для невинуватих немає диференційної виразності ключових стимулів відносно контрольних.

Варіації тесту прихованої інформації, включаючи тест піку напруги відомого рішення і дослідницький (пошуковий) тест піку напруги, працюють за схожим принципом. Ключові предмети чи місця у межах певної ситуації є потенційно важливими для винуватих досліджуваних і відтак демонструють більшу диференційну виразність порівняно із іншими представленими стимулами. Отже, представлення ключового предмету чи місця має викликати помітнішу фізіологічну реакцію-відповідь, аніж інші стимули з тієї самої послідовності. П. Волпе та ін. відзначають [18], що основною метою тесту прихованої інформації є виявлення виразності інформації, пред'явленої досліджуваному.

Тест релевантних/іррелевантних питань засновано на припущенні, що конкретне релевантне питання, яке становить найбільшу загрозу для досліджуваного, стимулюватиме значущі та стійкі фізіологічні реакції-відповіді порівняно з іншими релевантними питаннями. Наприклад, людина, яка скоїла нерозкрити крадіжку, почуватиметься більше занепокоєною чи загроженою через питання про крадіжки, аніж через інші релевантні питання, на які досліджуваному нічого приховувати. У цьому контексті питання, дотичні до приховуваної інформації, є більш виразними за контрольні питання завдяки різним рівням загрози, занепокоєння чи суб'єктивної значущості, викликаних такими питаннями.

Важливо зазначити, що всі поліграфологічні підходи та методики є діагностично ефективними тією мірою, якою стимули та питання, включені до цих підходів/методик, є виразними у заданому напрямку дослідження. Наприклад, Г. Оффе і С. Оффе вказують, що учасники тестувань на поліграфі, щодо яких було зроблено хибний (позитивний чи негативний) висновок, не показували значущої виразності між релевантними та порівняльними питаннями, як це мало місце для тих учасників, висновок щодо яких було зроблено правильно.

Аналогічно тест приховуваної інформації є ефективним лише тією мірою, якою ключові стимули є виразними для винуватого і навпаки, невиразними для невинуватого досліджуваного. Якщо обрати неефективні ключові стимули, наприклад, якщо винуватий досліджуваний не пам'ятає певного елемента злочину, то такий ключовий елемент не виявиться знайомим і диференційно виразним для досліджуваного порівняно із контрольними елементами (некритичними елементами, «обгорткою»).

В.Ю. Неклюдов зазначає: «Робота спеціаліста-поліграфолога полягає не в кількості, а в якості проробленої роботи, тому що в руках спеціаліста делікатний метод детекції брехні, який вимагає найвищого професіоналізму» [4, с. 122]. Тому особливості становлення професійної компетентності поліграфологів вимагають прискіпливої уваги з боку педагогічної психології та ергономіки.

Висновки. Поняття виразності, і більш конкретно – «диференційної виразності», уможлиблює побудову широкої теоретичної моделі, спроможної пояснити багатоманіття існуючих поліграфологічних підходів. Таке засадниче поняття є основою для різнобічного тлумачення багатоманітності спостережуваних фізіологічних реакцій, які не зводяться лише до загрозливої обстановки, як це має місце у традиційних поліграфологічних концепціях. Використовуючи поняття виразності, ми можемо враховувати реакції-відповіді, викликані різноманітними факторами у контексті різних форматів поліграфологічних досліджень.

Подальші перспективи досліджень пов'язані з емпіричним вивченням психологічних аспектів професійної компетентності поліграфолога.

Список використаних джерел

1. Большой психологический словарь / Авдеева Н. Н., Микадзе Ю. В., (всего 160 человек) и др. Под редакцией Б.Г. Мещерякова, В.П.Зинченко. Санкт-Петербург: ОЛМА-ПРЕСС, 2003. 672 с.
2. Князева Т. Человек выразительный, или проблема описания экспрессивной моторики личности. *Развитие личности*. 2007. №3. С. 70–87.
3. Москаль Г. Г. Невербальное поведение и полиграф / Г. Г. Москаль, В. И. Егоров. *Психопедагогика в правоохранительных органах*. 2000. №2. С. 113–114.
4. Неклюдов В. Ю. Проблемы подготовки специалистов-полиграфологов. *Прикладная юридическая психология*. 2012. №1. С. 118–124.
5. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наукова думка, 1970–1980. Т. 1.
6. Backster C. Outside «super-dampening» factor. *Annual school research series of polygraph technique trends*. C. Backster., 1960.
7. Ben-Shakhar G. The validity of psychophysiological detection of information with the guilty knowledge test: A meta-analytic review / G. Ben-Shakhar, E. Elaad. *Journal of Applied Psychology*. 2003. №88. P. 131–151.
8. Effects of preparedness to deceive on ERP wave forms in a two-stimulus paradigm / J. M.Vendemia, R. F. Buzan, E. P. Green, M. J. Schillaci. *Journal of Neurotherapy*. 2005. №9. P. 45–70.

9. Efficiency of GSR detection of information with repeated presentation of series of stimuli in two motivational states / I. Lieblich, G. Naftali, J. Shumueli, S. Kugelmass. *Journal of Applied Psychology*. 1974. №59. – P. 113–115.
10. Handler M. Polygraph terms for the 21st Century / M. Handler, R. Nelson. *Polygraph*. 2007. №36. P. 157–164.
11. Honts C. R. A field study of the validity of the directed lie control question / C. R. Honts, D. C. Raskin. *Journal of Police Science and Administration*. 1988. №16. P. 56–61.
12. Honts C. R. The psychophysiological detection of deception / C. R. Honts // Granhag, P., & Strömwall, L. (Eds), *The Detection of Deception in Forensic Contexts*. / C. R. Honts. New York, NY: Cambridge University Press, 2004. P. 103–123.
13. Horvath F. The utility of control questions and the effects of two control question types in field polygraph techniques. *Journal of Police Science and Administration*. 1988. №16. P. 198–209.
14. Kugelmass S. The role of «lying» in psychophysiological detection / S. Kugelmass, I. Lieblich, Z. Bergman. *Psychophysiology*. 1967. №3. P. 312–315.
15. H. Offe, S. Offe. The comparison question test: Does it work, and if so how? *Law and Human Behavior*. 2007. №31. P. 291–303.
16. Reid J. E. The Emotionally Weighted Question in Lie-Detector Testing. Paper presented at the 9th Annual Meeting of the American Academy of Polygraph Examiners, Chicago, IL. / J. E. Reid., 1962.
17. Vendemia J. M. Reaction time of motor responses in two-stimulus paradigms involving deception and congruity with varying levels of difficulty / J. M. Vendemia, R. F. Buzan, S. L. Simon-Dack. *Behavioural Neurology*. 2005. №16. P. 25–36.
18. Wolpe P. R. Emerging neuro technologies for lie-detection: Promises and perils / P. R. Wolpe, K. R. Foster, D. D. Langleben. *The American Journal of Bioethics*. 2005. №5. P. 39–49.

Spysok vykorystanykh dzherel

1. Bol'shoj psihologicheskij slovar' /Avdeeva N. N., Mikadze Ju. V., (vsego 160 chelovek) i. dr. Pod redakciej B.G.Meshherjakova, V.P.Zinchenko. Sankt-Peterburg: OLMA-PRESS, 2003. 672 s.
2. Knjazeva T. Chelovek vyrazitel'nyj, ili problema opisanija jekspressivnoj motoriki lichnosti. *Razvitie lichnosti*. 2007. №3. S. 70–87.
3. Moskal' G. G. Neverbal'noe povedenie i poligraf / G. G. Moskal', V. I. Egorov. *Psihopedagogika v pravoohranitel'nyh organah*. 2000. №2. S. 113–114.
4. Nekljudov V. Ju. Problemy podgotovki specialistov-poligrafologov. *Prikladnaja juridicheskaja psihologija*. 2012. №1. S. 118–124.
5. Slovnyk ukraïnskoi movy: v 11 tt. / AN URSR. Instytut movoznavstva; za red. I. K. Bilodida. Kyiv: Naukova dumka, 1970–1980. T. 1.
6. Backster C. Outside «super-dampening» factor. Annual school research series of polygraph technique trends. C. Backster., 1960.
7. Ben-Shakhar G. The validity of psychophysiological detection of information with the guilty knowledge test: A meta-analytic review / G. Ben-Shakhar, E. Elaad. *Journal of Applied Psychology*. 2003. №88. P. 131–151.
8. Effects of preparedness to deceive on ERP wave forms in a two-stimulus paradigm / J. M. Vendemia, R. F. Buzan, E. P. Green, M. J. Schillaci. *Journal of Neurotherapy*. 2005. №9. P. 45–70.
9. Efficiency of GSR detection of information with repeated presentation of series of stimuli in two motivational states / I. Lieblich, G. Naftali, J. Shumueli, S. Kugelmass. *Journal of Applied Psychology*. 1974. №59. – P. 113–115.
10. Handler M. Polygraph terms for the 21st Century / M. Handler, R. Nelson. *Polygraph*. 2007. №36. P. 157–164.
11. Honts C. R. A field study of the validity of the directed lie control question / C. R. Honts, D. C. Raskin. *Journal of Police Science and Administration*. 1988. №16. P. 56–61.
12. Honts C. R. The psychophysiological detection of deception / C. R. Honts // Granhag, P., & Strömwall, L. (Eds), *The Detection of Deception in Forensic Contexts*. / C. R. Honts. New York, NY: Cambridge University Press, 2004. P. 103–123.
13. Horvath F. The utility of control questions and the effects of two control question types in field polygraph techniques. *Journal of Police Science and Administration*. 1988. №16. P. 198–209.
14. Kugelmass S. The role of «lying» in psychophysiological detection / S. Kugelmass, I. Lieblich, Z. Bergman. *Psychophysiology*. 1967. №3. P. 312–315.
15. H. Offe, S. Offe. The comparison question test: Does it work, and if so how? *Law and Human Behavior*. 2007. №31. P. 291–303.
16. Reid J. E. The Emotionally Weighted Question in Lie-Detector Testing. Paper presented at the 9th Annual Meeting of the American Academy of Polygraph Examiners, Chicago, IL. / J. E. Reid., 1962.
17. Vendemia J. M. Reaction time of motor responses in two-stimulus paradigms involving deception and congruity with varying levels of difficulty / J. M. Vendemia, R. F. Buzan, S. L. Simon-Dack. *Behavioural Neurology*. 2005. №16. P. 25–36.
18. Wolpe P. R. Emerging neuro technologies for lie-detection: Promises and perils / P. R. Wolpe, K. R. Foster, D. D. Langleben. *The American Journal of Bioethics*. 2005. №5. P. 39–49.

Vedmid, V.A. Professional competence of polygraph examiners as a subject of psychological discourse. The author argues that professional competence of a polygraph examiner depends on basic concepts and standards of professional activity. He analyzes different types of questions used in a polygraph tests and uses a differential salience as basic concept of psychological discourse in different polygraph techniques. The author discusses different theoretical frames to determine the best one for the description of testees' reactions during polygraph sessions, proposes ways to

explain differences in answers between truth-tellers and liars, analyzes the possibilities of concealed information tests and relevant/irrelevant questions tests as components of polygraph examiners' work. To the author's mind, the concept of salience and, in particular, differential salience, allows making a broad theoretical model to explain a variety of existing approaches in polygraph tests. These fundamental concepts are the basis for acceptable interpretations of various physiological reactions that cannot be explained only by testees' fear or threatening situations, as it takes place within traditional theories. The concept of salience allows taking into account testees' reactions caused by various factors in different of polygraph test formats. It is noted that the concept of differential salience can be used to explain efficiency of basic categories in different approaches to polygraph testing. The author concludes that polygraph examiners' professional competence depends on their mastering of different types of test questions and their interpretations.

Keywords: competence, polygraph examiner, discourse, differential salience, question, truth, lie.

Відомості про автора

Ведмідь Володимир Анатолійович, виконавчий директор Всеукраїнської асоціації поліграфологів, керівник Представництва ВАП у м. Києві, м. Київ, Україна.

Vedmid, Volodymyr Anatoliiovych, Executive Director, All-Ukrainian Association of Polygraph Examiners, Kyiv, Ukraine.

E-mail: v.vedmid@dsp.ua

УДК 159.922.27:316.33

Задорожній К.А.

ПСИХОЛОГІЧНА ПІДГОТОВКА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ НАУКОВІ ПІДХОДИ, ТЕОРІЯ, ДІАГНОСТУВАННЯ, ПРАКТИКА

Задорожній К.А. Психологічна підготовка військовослужбовців України: сучасні наукові підходи, теорія, діагностування, практика. Стаття присвячена вивченню сучасних наукових підходів до психологічної підготовки військовослужбовців України. За результатами дослідження зазначається, що психологічна підготовка військовослужбовців України, на думку сучасних науковців, повинна включати в себе систему формуально-розвивальних впливів на: професійне становлення, професійну «Я-концепцію», емоційно-вольову саморегуляцію, психологічну стійкість до екстремальних ситуацій. Важливим компонентом психологічної підготовки військовослужбовців вбачається формування та підтримка здорового способу життя. У зв'язку із збільшенням кількості військовослужбовців-жінок значна увага повинна бути приділена гендерним аспектам психологічної підготовки. Перевірка ефективності психологічної підготовки військовослужбовця повинна включати аналіз ефективності кожного специфічного компонента.

Ключові слова: військовослужбовці, Україна, психологічна підготовка, військова служба, «Я-концепція», професійне становлення.

Задорожний К.А. Психологическая подготовка военнослужащих Украины: современные научные подходы, теория, диагностирование, практика. Статья посвящена изучению современных научных подходов к психологической подготовке военнослужащих Украины. На основе результатов исследования отмечается, что психологическая подготовка военнослужащих Украины, по мнению современных ученых, должна включать в себя систему формирующе-развивающих воздействий на: профессиональное становление, профессиональную «Я-концепцию», эмоционально-волевую саморегуляцию, психологическую устойчивость к экстремальным ситуациям. Важным компонентом психологической подготовки усматривается формирование и поддержка здорового образа жизни военнослужащих. В связи с увеличением количества военнослужащих-женщин значительное внимание должно быть уделено гендерным аспектам психологической подготовки. Проверка эффективности психологической подготовки военнослужащих должна включать анализ эффективности каждого специфического компонента.

Ключевые слова: военнослужащие, Украина, психологическая подготовка, военная служба, «Я-концепция», профессиональное становление.

Постановка проблеми. Психологічна підготовка військовослужбовців є надзвичайно актуальною задля зміцнення боєздатності Збройних Сил та гарантування національної безпеки України, оскільки професійна військова діяльність значною мірою зумовлена людським фактором, психічним станом військовослужбовців.

У процесі навчально-тренувальних занять часто доводиться спостерігати, наскільки впевнено військовослужбовці поводитимуться під час навчання. На вогневому рубежі – зовсім інша ситуація. У деяких військовослужбовців з'являється неадекватність реакцій, знижується самоконтроль, вони стають розгубленими й скутими. Такі психічні стани суттєво знижують ефективність їх функціональної діяльності, створюють загрозу для їх життя та життя інших військових.